

AUTOREFERATY

Aleksandra Sylburska

Katedra Historii Powszechnej Najnowszej
Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego

Działalność polskiej placówki dyplomatycznej na Węgrzech (1946–1956)*

Jednym z najważniejszych narzędzi polityki zagranicznej danego państwa jest sieć placówek dyplomatycznych, które reprezentują jego interesy wobec innych państw. Pełnią one funkcję reprezentacyjną, informacyjną, a także realizują konkretne zadania zlecone im przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ). Ich cel stanowi aktywna działalność na rzecz rozwoju relacji pomiędzy państwami. Jest to narzędzie skuteczne wówczas, gdy reprezentuje państwo suwerenne, które samo decyduje o kierunkach swojej polityki zagranicznej. Czy było to możliwe w przypadku Polski znajdującej się po II wojnie światowej w strefie wpływów Związku Radzieckiego? Co więcej, czy placówka dyplomatyczna mogła realizować interes Polski w innym państwie komunistycznym?

Próba odpowiedzi na powyższe pytania jest rozprawa doktorska, która została poświęcona dziejom polskiej placówki dyplomatycznej na Węgrzech w latach 1946–1956. Jej główny cel stanowiło ukazanie sposobu funkcjonowania przedstawicielstwa dyplomatycznego w systemie zależności polskiej polityki zagranicznej od interesów Związku Radzieckiego. Ponadto interesowało mnie zagadnienie możliwości kreowania bilateralnych stosunków przez państwa znajdujące się w radzieckiej strefie wpływów. Znajomość języka

* Autoreferat rozprawy doktorskiej, której obrona odbyła się 12 IX 2017 r. na Uniwersytecie Łódzkim. Promotorem rozprawy był prof. dr hab. Andrzej M. Brzeziński, recenzentami: prof. dr hab. Wojciech Materski (Instytut Studiów Politycznych PAN) oraz prof. dr hab. Mirosław Golon (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu).

węgierskiego umożliwiła mi zapoznanie się z oryginalnymi dokumentami oraz literaturą podczas stażu badawczego w Budapeszcie. Obok materiałów zebranych w polskich archiwach i bibliotekach zgromadziłam w ten sposób bazę źródłową niezbędną do napisania rozprawy doktorskiej.

Problem placówek dyplomatycznych w powojennej Polsce nie znajdował się do tej pory w kręgu zainteresowań historyków. Wynikało to zapewne z przekonania, iż były one użytecznym i skutecznym narzędziem budowania stosunków dyplomatycznych jedynie w przypadku państw suwerennych. Powstało wiele monografii i studiów poświęconych polskim przedstawicielstwom dyplomatycznym w okresie międzywojennym oraz w czasie II wojny światowej. W przypadku historii powojennej dysponujemy jedynie kilkoma pracami, które dotyczą tego zagadnienia. Jedną z nich jest zarys dziejów placówki w Berlinie autorstwa Romualda Gellesa¹, pozostałe opisują historię konsulatów działających na terenie Czechosłowacji oraz Związku Radzieckiego². Brak odpowiednich studiów zachęcił mnie do pochylenia się nad tym zagadnieniem i zbadania, jaką funkcję polskie placówki dyplomatyczne mogły pełnić po 1945 r.

Ramy chronologiczne rozprawy obejmują lata 1946–1956. Pierwsze powojenne poselstwo polskie rozpoczęło funkcjonowanie w Budapeszcie w lipcu 1946 r. Badania nad losem polskiego poselstwa, a od 1954 r. ambasady, postanowiłam zakończyć w 1956 r. ze względu na przemiany zachodzące w Polsce – dojście do władzy Władysława Gomułki zapoczątkowało proces odzyskiwania pewnej swobody w kreowaniu polskiej polityki zagranicznej przez Warszawę. Wobec ogromu materiału źródłowego, który udało mi się odnaleźć w archiwach, musiałam odpowiedzieć na pytanie: czy bardziej zależy mi na dokładniejszym opracowaniu wydarzeń z krótszego okresu, czy też na ukazaniu zmian, jakie zachodziły w polskiej powojennej polityce zagranicznej na przestrzeni 10 lat. Uznałam, iż to drugie rozwiązanie jest bardziej zasadne, gdyż pozwoli na uzyskanie ciekawszych wniosków badawczych.

Historia stosunków polsko-węgierskich w pierwszej dekadzie powojennej nie została do tej pory dostatecznie zbadana. To zadziwiające zjawisko, jeśli weźmiemy pod uwagę bogatą literaturę przedmiotu poświęconą relacjom pomiędzy tymi państwami w XX w., przede wszystkim w okresie

¹ R. Gelles, *Polskie przedstawicielstwa dyplomatyczne w Berlinie (1918–2014)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Niemcoznawstwo” 2014, nr 22, s. 23–36.

² M. Golon, *Moskwa, Kijów, Mińsk, Leningrad, Wilno... Problem utworzenia i działalności polskich placówek konsularnych w ZSRR w latach 1944–1972*, w: *Polska polityka wschodnia w XX wieku*, red. M. Wojciechowski, Z. Karpus, Włocławek–Toruń 2004, s. 201–237; A. Szczepańska, *Działalność polskich placówek konsularnych w Czechosłowacji w latach 1945–1956*, w: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi – Polacy – Słowacy 1938/1939–1945–1989*, cz. 2, red. P. Błażek, P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2009, s. 139–145.

międzywojennym³, w czasie II wojny światowej⁴ oraz w burzliwym roku 1956⁵. Obszerne opracowanie stosunków polsko-węgierskich w latach 1945–1956 możemy znaleźć jedynie w pracy Tadeusza Kopysia⁶. Chociaż celem rozprawy nie było przedstawienie bilateralnych relacji pomiędzy Polską a Węgrami, w trakcie badań nad losami polskiej placówki dyplomatycznej w Budapeszcie udało się wydobyć na światło dzienne kilka faktów, które wzbogaciły naszą wiedzę na ten temat.

Podczas analizy tysięcy stron dokumentów pojawiły się nowe, niż pierwotnie zakładałam, pytania badawcze. Po II wojnie światowej polskie poselstwo, a następnie ambasada pełniły głównie funkcję informacyjną (przybierającą często formę propagandy) i kontrolną. Zadałam sobie pytanie, wobec kogo kierowano akcje propagandowe, jaki był ich cel i jakie środki do tego wykorzystywano. Zainteresował mnie również wpływ systemu totalitarnego panującego w kraju na działalność polskiej placówki. Uwidaczniało się to w zachowaniu kierownictwa placówki wobec pracowników oraz polskich obywateli przebywających na Węgrzech. Chciałam również dowiedzieć się, jaka była zależność między sytuacją w Warszawie a doborem informacji oraz sposobem interpretacji wydarzeń na węgierskiej scenie politycznej. Ponadto zainteresował mnie problem wpływu zmian kadrowych w polskim MSZ na sposób funkcjonowania oraz skuteczność działania polskiej placówki w Budapeszcie. Chciałam również udowodnić, iż występowały pewne różnice w zakresie niezależności polskiej polityki zagranicznej oraz postępowania polskich dyplomatów na przestrzeni pierwszej dekady powojennej.

Analizując obszerny materiał źródłowy, zastosowałam głównie metodę indukcyjną, budując ogólne wnioski na podstawie szczegółowych informacji. Wykorzystałam ponadto metodę porównawczą, szukając zależności pomiędzy sposobem działania pracowników polskiej placówki a przemianami politycznymi

³ D. Dąbrowski, *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939*, Toruń 2007; M. Koźmiński, *O stosunkach politycznych polsko-węgierskich w okresie międzywojennym*, w: *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939*, red. J. Żarnowski, Wrocław 1977, s. 263–303; M. Koźmiński, *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i irredenty*, Wrocław 1970.

⁴ I. Lagzi, *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej*, Warszawa 1980; A. Przewoźnik, *Polacy w Królestwie Węgier 1939–1945 – Lengyel menekültek Magyarországot területén 1939–1945*, Budapest 2006.

⁵ J. Tischler, *I do szabli... Polska i Węgry. Punkty zwrotne w dziejach obu narodów w latach 1956 oraz 1980–1981*, Warszawa 2001; idem, *Rewolucja węgierska 1956 roku oraz jej odgłosy w Polsce*, w: *Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – Przebieg – Konsekwencje. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Poznań 22–23 czerwca 2006*, red. K. Bialecki, S. Jankowiak, Poznań 2007, s. 149–163; J. Karwat, J. Tischler, *1956. Poznań – Budapeszt*, Poznań 2006; *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*, red. J. Szymoniczek, E.C. Król, Warszawa 2009.

⁶ T. Kopyś, *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1945–1970*, Kraków 2015.

zachodzącymi w państwach radzieckiej strefy wpływu. Przy użyciu metody deskryptywnej opisałam zagadnienia w porządku chronologiczno-problemowym, dokonując ich zwartej ilustracji i próbując uniknąć tym sposobem powtórzeń.

Bazę źródłową rozprawy stanowią polskie i węgierskie dokumenty archiwalne, zbiory dokumentów publikowanych, w mniejszym stopniu źródła pamiętnikarskie oraz prasa. Podstawą źródłową były dokumenty zebrane w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (AMSZ). Raporty dyplomatyczne, notatki i telegramy znajdujące się w zespole Departamentu Politycznego, Departamentu I Wydziału Naddunajskiego oraz w zespole depesz pozwoliły ustalić, w jaki sposób polscy dyplomaci informowali Warszawę o wydarzeniach mających miejsce na Węgrzech oraz jak je interpretowali. Analiza dokumentów odnalezionych w zespole Biura Konsularnego oraz Departamentu Prasy i Informacji umożliwiła przedstawienie działalności placówki wobec Polonii oraz aktywności Czytelni Polskiej – instytucji pełniącej istotną rolę informacyjną i propagandową. Materiały dotyczące kierowników placówki pozyskałam z dokumentów zespołu Protokołu Dyplomatycznego.

Jeden z celów rozprawy stanowiło ukazanie atmosfery panującej w polskiej placówce, sposobu indoktrynacji oraz kontroli partyjnej pracowników poselstwa/ ambasady. Było to możliwe dzięki raportom Podstawowej Organizacji Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej (od 1948 r. Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [PZPR]), które znajdują się w zespole Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Kwerenda w innych warszawskich archiwach pozwoliła na zdobycie szczątkowych, aczkolwiek istotnych informacji. Dotyczyły one głównie szczegółów odnoszących się do życiorysów kierowników oraz pracowników placówki. Udało mi się je odnaleźć w zbiorach Zarządu Głównego II Oddziału Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w Instytucie Pamięci Narodowej w Warszawie oraz w dokumentach Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, Archiwum Politechniki Warszawskiej oraz Żydowskiego Instytutu Historycznego.

Praca nad rozprawą wymagała zapoznania się z dokumentami węgierskimi. Było to możliwe dzięki stypendium, które uzyskałam w ramach Funduszu Wyszehradzkiego, oraz wsparciu Uniwersytetu Loránda Eötvösa w Budapeszcie (Eötvös Loránd Tudományegyetem). Najważniejsze materiały odnalazłam w Węgierskim Archiwum Narodowym (Magyar Országos Levéltár) w zespołach: MSZ, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświaty oraz Ministerstwa Kultury. Dokumenty te pozwoliły mi zdobyć informacje na temat pracowników oraz organizacji pracy polskiej placówki. Dostarczyły również cennej wiedzy o działalności instytucji kulturalnych, które współpracowały lub podlegały polskiemu przedstawicielstwu – przede wszystkim o wspomnianej już Czytelni Polskiej.

Dokonałam również kwerendy w Archiwum Historii Politycznej i Związków Zawodowych (Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár). W jej trakcie

uzyskałam informacje na temat kontaktów węgierskich polityków z pracownikami polskiego poselstwa oraz działalności Towarzystwa Węgiersko-Polskiego.

Niezwykle cenne materiały znalazłam w Archiwum Historii Mówionej Instytutu 1956 roku (1956-os Intézet – Oral History Archivum). Były one podstawowym źródłem do badań nad działalnością polskiej ambasady w czasie powstania węgierskiego w 1956 r. Umieszczone w nich wywiady z uczestnikami wydarzeń pozwoliły dowiedzieć się więcej na temat zachowań pracowników placówki wobec polskich obywateli przebywających wówczas na Węgrzech. Wywiad z ambasadorem Adamem Willmannem dostarczył natomiast wielu informacji o kontaktach z węgierskimi politykami, a także innymi dyplomatami w tych burzliwych dniach (przede wszystkim dotyczyło to relacji z przedstawicielami Związku Radzieckiego oraz Jugosławii).

Opracowując dzieje ambasady w czasie powstania węgierskiego, opierałam się przede wszystkim na wydawnictwie źródłowym *Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach* pod redakcją Jánoša Tischlera⁷. Ułatwiło mi ono odtworzenie przebiegu wydarzeń w tych burzliwych dniach, tylko w nielicznych przypadkach zebrane w wydawnictwie telegramy musiałam uzupełniać o depesze odnalezione w AMSZ. Spośród zbiorów dokumentów publikowanych chciałabym wymienić również pracę *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Document* pod redakcją Csaby Békésa, Malcolma Byrne'a oraz Jánoša M. Rainera⁸. Okazała się niezbędna do uzupełnienia pewnych informacji na temat wydarzeń na węgierskiej scenie politycznej ze względu na fakt, iż nie były one dotychczas odpowiednio opracowane w polskojęzycznej literaturze przedmiotu.

W Węgierskiej Bibliotece Narodowej w Budapeszcie (Országos Széchényi Könyvtár) odnalazłam biuletyny wydawane przez polską placówkę dyplomatyczną. Były to pisma „Bulletin” („Biuletyn”) oraz „Mai Lengyelország” („Dzisiejsza Polska”), których lektura umożliwiła przedstawienie głównych celów oraz sposobu prowadzenia akcji informacyjnej i propagandowej polskiego przedstawicielstwa wobec Węgrów oraz członków węgierskiej Polonii. Podobną rolę pełnił „Magyar-Lengyel Kurír” („Kurier Węgiersko-Polski”), wydawany przez organizację polonofilską Towarzystwo im. Adama Mickiewicza (następnie przez Towarzystwo Węgiersko-Polskie), którego treść była kontrolowana przez polską placówkę. Informował on o dokonaniach, sukcesach i wydarzeniach mających miejsce w komunistycznej Polsce.

Wspomnienia okazały się przydatne przede wszystkim do opracowania działalności polskiej ambasady w czasie powstania węgierskiego. Najwięcej informacji uzyskałam dzięki lekturze wspomnień Andrzeja Bratkowskiego⁹,

⁷ *Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach*, oprac. J. Tischler, Warszawa 1995.

⁸ *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Document*, ed. C. Békés, M. Byrne, J.M. Rainer, Budapest–New York 2002.

⁹ A. Bratkowski, *Bezbronne braterstwo, Kraków–Budapest 1956*, Kraków 2006.

jednego z uczestników wyprawy krakowskich studentów „konwojujących” pomoc humanitarną dla Węgrov. Warto wymienić równiez *Dziennik węgierski 1956* Wiktora Woroszylskiego¹⁰ przebywajacego w Budapeszcie jako dziennikarz.

Dysponujemy niewielka liczba polskojęzycznych monografii dotyczacych historii Węgrov po II wojnie światowej¹¹. W rozprawie wykorzystalam monografie z zakresu historii polskiej dyplomacji po 1945 r.¹² Byly one niezbedne w sytuacji braku jakichkolwiek opracowan, ktore dotyczylby zagadnienia polskich przedstawicielstw dyplomatycznych w omawianym okresie. Wielokrotnie porównywalam treść raportów dyplomatycznych z ustaleniami historiografii, aby zorientowac się, czego w nich zabraklo bądź co zostalo zmanipulowane, oraz wyjasnic, dlaczego tak się stalo. Raporty sporzadzane przez pracownikov polskiej placowki w Budapeszcie musialy spelniac oczekiwania ich adresatov w Warszawie, w związku z czym ich treść podporzadkowywano ideologii komunistycznej. Wiele informacji, ktore dotyczily wydarzen nad Dunajem, bylo przez autorov raportov zniekształcanych bądź przemilczanych.

Praca ma układ chronologiczno-problemowy, sklada się z pięciu rozdzialov podzielonych na podrozdzialy. Rozdzial I, pt. „Zarys historii polskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego na Węgrzech (1918–1944)”, zostal poświęcony historii polskiej placowki dyplomatycznej oraz organizacji reprezentujacych polskich obywateli na Węgrzech w okresie międzywojennym oraz w czasie II wojny światowej. Rozdzial ma charakter wstepny i jego glównym celem jest ukazanie różnic pomiedzy sposobem funkcjonowania przedstawicielstw dyplomatycznych w czasach komunistycznych oraz we wcześniejszym okresie.

Rozdzial II („Powstanie polskiej placowki dyplomatycznej na Węgrzech w 1946 r.”) dotyczy wydarzen po zakonczeniu dzialan wojennych do momentu utworzenia polskiego poselstwa w Budapeszcie w lipcu 1946 r. Opisalam w nim zmiany, ktore nastepowaly w polskiej sluzbie dyplomatycznej. Byly one powodowane utrata niezaleznosci polskiej polityki zagranicznej w dwóch wymiarach. Pierwszy dotyczyl zaleznosci dzialan i celov polityki Warszawy od decyzji podejmowanych w Moskwie, drugi zaś podporzadkowania decyzji MSZ wladzom partyjnym – Wydzialowi Zagranicznemu Komitetu Centralnego (KC) PPR (PZPR).

¹⁰ W. Woroszylski, *Dziennik węgierski 1956*, Warszawa 1990.

¹¹ J. Kochanowski, *Węgry. Od ugody do ugody 1867–1990*, Warszawa 1997.

¹² S.W. Dobrowolski, *Dyplomacja Polski Ludowej 1944–1980. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 1981; *Historia dyplomacji polskiej*, t. VI: 1944/1945–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010; *Historia dyplomacji polskiej (X–XX w.)*, red. G. Labuda, W. Michowicz, Warszawa 2002; B. Grzeloński, *Dyplomacja polska w XX wieku*, Warszawa 2006; W. Materski, *Dyplomacja Polski „lubelskiej”: lipiec 1944 – marzec 1947*, Warszawa 2007; E.J. Pałyga, *Dyplomacja Polski Ludowej 1944–1984 (kierunki – treści – mechanizmy)*, Warszawa 1986; K. Szczepanik, *Dyplomacja Polski 1918–2000. Struktury organizacyjne*, Warszawa 2000; B. Styrnik, *Formowanie polskiej sluzby dyplomatycznej w latach 1944–1948*, „Zeszyty Naukowe Akademii Politycznej im. F. Dzierzynskiego” 1973, nr 75, s. 69–87; J. Kukulka, *Organizacja polskiej sluzby zagranicznej w latach 1944–1989*, „Stosunki Międzynarodowe” 2000, t. XXI, nr 1–2, s. 109–122.

W rozdziale III, pt. „Działalność polskiego poselstwa w Budapeszcie w okresie przejmowania władzy przez komunistów (1946–1948)”, przedstawiłam działalność poselstwa w latach 1946–1948. Jest to okres nieudanej próby zachowania niezależności w kreowaniu polsko-węgierskich stosunków przez dyplomatów przebywających w Budapeszcie. W tej części pracy opisałam rolę placówki w załagodzeniu konfliktu wywołanego zachowaniem delegacji polskiej na konferencji pokojowej w Paryżu w 1946 r. (polskie żądania reparacji wojennych od Węgier) oraz w prowadzeniu akcji propagandowej mającej na celu pozyskanie węgierskiego poparcia dla starań Warszawy o uznanie nowego kształtu granicy polsko-niemieckiej. Rozdział dotyczy również sposobu, w jaki polscy dyplomaci relacjonowali wydarzenia na Węgrzech, w tym przede wszystkim przejmowanie władzy przez węgierskich komunistów. Przedstawiłam rolę placówki w podpisaniu szeregu porozumień pomiędzy Warszawą a Budapesztem, a także jej zachowanie wobec członków węgierskiej Polonii oraz obywateli polskich, którym po zakończeniu działań wojennych należało pomóc w powrocie do kraju.

Natomiast w rozdziale IV, pt. „Polskie poselstwo w okresie stalinizmu (1949–1953)”, ukazałam działalność poselstwa w okresie stalinizacji państw radzieckiej strefy wpływów. Nowy kierownik placówki Henryk Minc (*chargé d'affaires*, następnie poseł w latach 1949–1954) dokładnie informował Warszawę o dynamicznych zmianach zachodzących na węgierskiej scenie politycznej. Wraz z Wydziałem Konsularnym doprowadził do rozwiązania wszystkich organizacji polonijnych funkcjonujących w Budapeszcie oraz zwiększył zakres kontroli nad polskimi obywatelami przebywającymi na Węgrzech. Kontrola i indoktrynacja dotyczyły również pracowników placówki i były przeprowadzane na zebraniach partyjnych. Opisałam także działalność instytucji, które podlegały polskiemu przedstawicielstwu – Instytutu Polskiego i Czytelni Polskiej.

W rozdziale V („Dyplomatyczne przedstawicielstwo PRL wobec wydarzeń 1953–1956”) przedstawiłam losy placówki od śmierci Stalina do momentu stłumienia powstania węgierskiego 1956 r., w tym sposób relacjonowania dynamicznych przemian politycznych na Węgrzech. Opisałam misję pierwszego polskiego ambasadora na Węgrzech Bogdana Hamery (1954–1955) i jego destrukcyjny wpływ na funkcjonowanie placówki oraz próby naprawy zaistniałej sytuacji przez kolejnego kierownika Adama Willmanna oraz pracownika MSZ Kazimierza Korolczyka. Ostatnie dwie części rozdziału dotyczą przyczyn wybuchu powstania węgierskiego oraz jego przebiegu, przede wszystkim zaś roli, jaką w tych dniach odegrała polska ambasada.

Analiza źródeł oraz lektura literatury przedmiotu pozwoliły wysnuć wiele wniosków na temat roli przedstawicielstwa dyplomatycznego na Węgrzech w polskiej polityce zagranicznej w pierwszej dekadzie powojennej.

Należy podkreślić, iż po 1945 r. wszelkie polskie placówki dyplomatyczne reprezentowały już nie tylko interesy Warszawy, ale przede wszystkim

Moskwy. Tak samo było w przypadku poselstwa/ ambasady w Budapeszcie. Tradycyjna „tysiącletnia” przyjaźń polsko-węgierska musiała ustąpić przed dyrektywami ze Związku Radzieckiego, zgodnie z którymi w pierwszej kolejności Polska miała uregulować swoje powojenne stosunki z państwami słowiańskimi. Wynikało to z chęci budowy radzieckiej strefy wpływów pod pozorem tworzenia frontu przeciw agresji niemieckiej. Jednak z punktu widzenia Warszawy nie było to korzystne rozwiązanie, szczególnie w przypadku stosunków polsko-czechosłowackich ze względu na kwestię spornego Śląska Cieszyńskiego i kilku spiskich wsi.

Zmiana kierunku polskiej polityki zagranicznej spowodowała, iż pierwsza placówka dyplomatyczna na Węgrzech powstała dopiero w lipcu 1946 r. Było to szkodliwe dla polskich interesów ze względu na znaczną liczbę polskich uchodźców przebywających nad Dunajem oraz Polaków, którzy wracali do kraju przez teren Węgier. Jak najszybsze wysłanie stałego przedstawiciela do Budapesztu okazało się potrzebne ze względu na konieczność przeprowadzenia procesu repatriacyjnego. W zaistniałej sytuacji zadanie to musiały wypełniać inne instytucje (Referat do Spraw Repatriacji przy Delegacie Rządu Polskiego na Węgrzech, Polska Misja Repatriacyjna), które jednak nie posiadały na to odpowiednich środków finansowych. Dopiero ustanowienie poselstwa ułatwiło przeprowadzenie skutecznej akcji repatriacyjnej.

Warto podkreślić, iż w realiach ograniczonej samodzielności w kształtowaniu wzajemnych relacji to Budapesztowi bardziej zależało na rozwijaniu współpracy z Warszawą. Wynikało to z przekonania, iż dobre stosunki z Polską pozwolą Węgom wyjść z izolacji, w jakiej znalazły się po II wojnie światowej. Pierwszym przejawem tej postawy były oczekiwania Węgrów, iż Polska zostanie orędownikiem ich interesów na konferencji pokojowej w Paryżu w 1946 r. Węgierska opinia publiczna była wręcz przekonana, iż może liczyć na polskie wsparcie, tym większego doznała rozczarowania, gdy polscy delegaci wystąpili przeciwko Budapesztowi z żądaniami o odszkodowania wojenne. Wydarzenie to stanowiło powód poważnego konfliktu w relacjach polsko-węgierskich. Sytuację próbował ratować polski dyplomata Piotr Szymański (*chargé d'affaires* w latach 1946–1947), jednak wobec dyrektyw płynących z Warszawy miał ograniczone możliwości działania. Napięcie wywołane wystąpieniem delegacji polskiej skutkowało brakiem poparcia Węgrów dla akcji propagandowej prowadzonej przez poselstwo na rzecz uznania nowej zachodniej granicy Polski. Były to ostatnie próby samodzielnego kreowania relacji polsko-węgierskich przez przedstawicieli dyplomatycznych w Budapeszcie, obie zakończone niepowodzeniem.

Wobec powyższych przykładów można dojść do wniosku, iż polskie poselstwo/ ambasada pełniły drugorzędną rolę w uzależnionej od radzieckich interesów polskiej polityce zagranicznej. Należy również dodać takie przejawy lekceważenia centrali, jak opóźnienia w przesyłaniu odpowiedzi z Warszawy czy ignorowanie potrzeb finansowych oraz kadrowych placówki, które były

sygnalizowane przez jej kierowników. Sytuacja ta utrzymywała się aż do października 1956 r. Wraz z dojściem do władzy Władysława Gomułki widoczna była intensyfikacja kontaktów pomiędzy placówką a Warszawą. Nowemu kierownictwu KC PZPR zależało na dokładnych informacjach na temat rozwoju sytuacji na Węgrzech, obawiając się ewentualnego wpływu wydarzeń węgierskich na przemiany w Polsce.

Analiza dokumentów pozwala wysnuć wniosek, iż od momentu przejścia władzy przez komunistów w Polsce i na Węgrzech nastąpił kres jakiegokolwiek aktywnej polityki zagranicznej Warszawy wobec Budapesztu. Od tej pory aktywność placówki nad Dunajem ograniczała się do działalności informacyjnej i propagandowej. Treść raportów pozwoliła ustalić, jaki był wpływ ideologii komunistycznej na postawy pracowników przedstawicielstwa. Uwidaczniała się zależność pomiędzy sposobem interpretacji wydarzeń na Węgrzech a atmosferą polityczną w Warszawie. Przykładem tego była krytyka „odwilży”, która nastąpiła nad Dunajem po śmierci Stalina – mimo przemian na węgierskiej scenie politycznej kierownictwo placówki oceniało je sceptycznie aż do wybuchu strajków robotniczych w Poznaniu w 1956 r. Zupełna zmiana interpretacji wydarzeń dokonała się w momencie objęcia władzy przez Gomułkę oraz w czasie powstania węgierskiego z powodów wspomnianych wyżej.

Pracownicy polskiej placówki byli poddawani indoktrynacji. Proces ten przebiegał dwutorowo. Wpływ ideologii komunistycznej był widoczny w treści raportów placówki, z których wynika jednoznacznie, iż ich autorzy chcieli uzyskać akceptację centrali dla swojej interpretacji wydarzeń. O ile Piotrowi Szymańskiemu oraz Alfredowi Fiderkiewiczowi (poseł w latach 1947–1949) zdarzyło się kilkakrotnie wyrazić własną opinię, o tyle Henryk Minc nie próbował obiektywnie oceniać wydarzeń mających miejsce nad Dunajem. Ponadto na terenie placówki odbywały się zebrania partyjne, podczas których zachowanie oraz sposób myślenia ich członków były kontrolowane.

Inny przejaw wpływu systemu totalitarnego w Polsce na sytuację w poselstwie/ambasadzie w Budapeszcie stanowiła wspomniana wymiana kadrowa w polskim MSZ. Osoby posiadające doświadczenie w służbie dyplomatycznej oraz odpowiednie kompetencje były zastępowane działaczami partyjnymi, którzy wielokrotnie mogli pochwalić się wyłącznie chłopskim bądź robotniczym pochodzeniem. Powodowało to często paraliż działalności placówek dyplomatycznych, szczególnie na tak wymagającym terenie, jakim był Budapeszt – brak znajomości języka węgierskiego uniemożliwiał jakąkolwiek skuteczną aktywność.

Działalność informacyjna i propagandowa poselstwa/ambasady i ich efektywność zależały od wiedzy i przygotowania merytorycznego pracowników placówki. Wydział Prasowy (później Prasowo-Kulturalny) funkcjonował najsukuteczniej w sytuacji, gdy jego kierownikami były osoby znające język węgierski (Tadeusz Fangrat, Janusz Moszczeński). Jego działalność

kontynuowała Czytelnia Polska. Funkcję informacyjną i propagandową w ograniczonym zakresie wypełniały biuletyny wydawane przez placówkę, jednak ich poziom pozostawał wiele do życzenia i był mało interesujący dla węgierskiego czytelnika.

Inną sferę działalności propagandowej placówki stanowiła jej aktywność wobec członków węgierskiej Polonii. W pierwszej kolejności poselstwu zależało na zachęceniu jak największej liczby Polaków do powrotu do kraju i jego „odbudowy”. Od samego początku funkcjonowania placówki jej kierownicy próbowali przekonać członków Polonii do nowej, komunistycznej Polski. Choć w oczach komunistów polska społeczność na Węgrzech była „reakcyjna”, akcja propagandowa miała szansę powodzenia ze względu na pomoc materialną udzielaną jej przez polskich dyplomatów. Po początkowym odrodzeniu życia polonijnego nastąpiła jego destrukcja wraz z objęciem kierownictwa placówki przez Minca. Otrzymał on zadanie „rozwiązania problemu polonijnego” i wywiązał się z niego sumiennie. Działanie to zostało przeprowadzone w porozumieniu z polskim oraz węgierskim MSZ. Kolejna próba ożywienia życia polonijnego nastąpiła w czasach misji Willmanna, któremu udało się pozyskać zaufanie członków węgierskiej Polonii.

Z powyższych uwag wynika, iż polskie przedstawicielstwo dyplomatyczne na Węgrzech w pierwszej dekadzie powojennej przestało spełniać rolę kreatora relacji pomiędzy Warszawą a Budapesztem. W jego działalności dominowały funkcje: reprezentacyjna, informacyjna oraz propagandowa, przede wszystkim zaś kontrolna wobec pracowników placówki i członków węgierskiej Polonii. Wynikało to z charakteru systemu totalitarnego, w którym władza chciała całkowicie kontrolować życie swoich obywateli.